

BOSANSKI JEZIK U NOVOM PAZARU U SALNAMAMA KOSOVSKOG VILAJETA – SOCIOLINGVISTIČKI PRISTUP

Muljaim Kačka

Kolegji Heimerer

Priština

muljaim.kacka@kolegji.heimerer.eu, ORCID: 0000-0002-2618-5723

Apstrakt

Kosovske salname su zvanični godišnji izvještaji Vlade Kosovskog vilajeta i u administrativno-pravnom smislu i najbliže su onome što se u današnjem poimanju naziva službenim listom, tako da sadrže i širok spektar tematskih sadržaja iz domena društvenog života, pa time i iz sektora obrazovanja i jezičkih prava, što se očituje u zvaničnim zabilješkama o upotrebi određenog maternjeg jezika odnosno maternjih jezika u konkretnom užem ili širem upravnom ili administrativnom i teritorijalnom okviru, u ovom slučaju u okviru Kosovskog vilajeta. U teritorijalnom smislu, novopazarski kraj je za vrijeme osmanske uprave ranije pripadao Bosanskom vilajetu, čije salname (službeni listovi) također svjedoče upotrebu bosanskog jezika; da bi od 1877. godine oblast Novopazarskog sandžaka ušla u sastav Kosovskog vilajeta, čime se na osnovu osmanskih arhivskih dokumenata može pratiti kontinuitet službene upotrebe bosanskog jezika za vrijeme osmanske uprave u Novom Pazaru. Stoga se u ovom radu koristi historijski i analitički metod da bi se pristupilo sadržaju salnama Kosovskog vilajeta, s ciljem da se u sociolingvističkom kontekstu ispita status bosanskog jezika u gradu Novom Pazaru.

Ključne riječi: Novi Pazar, bosanski jezik, salname, Kosovski vilajet

BOSNIAN LANGUAGE IN NOVI PAZAR IN THE SALNAMES OF THE KOSOVO VILAYET – A SOCIOLINGUISTIC APPROACH

Abstract

The Kosovo surnames are official annual reports of the Government of the Kosovo Vilayet and, in an administrative-legal sense, they are closest to what is referred to today as an official gazette. These documents encompass a wide range of thematic content related to social life, including the sectors of education and language rights, as reflected in official records concerning the use of specific mother tongues within a particular narrower or broader administrative and territorial framework, in this case, within the Kosovo Vilayet. Geographically, during the Ottoman rule, the Novi Pazar region previously belonged to the Bosnian Vilayet, whose surnames (official gazettes) also testify to the use of the Bosnian language; from 1877 onward, the area of the Novi Pazar Sandžak became part of the Kosovo Vilayet, allowing for the continuity of the official use of the Bosnian language during the

Ottoman administration in Novi Pazar to be traced based on Ottoman archival documents. Therefore, this paper employs historical and analytical methods to examine the content of the salnames of the Kosovo Vilayet, aiming to investigate the status of the Bosnian language in the sociolinguistic context of the city of Novi Pazar.

Keywords: Novi Pazar, Bosnian language, salnames, Kosovo Vilayet

UVOD

Brojna su ranija istraživanja koja u kontekstu statusnih pitanja maternjeg jezika u društvu svjedoče upotrebu bosanskog jezika na širem južnoslavenskom prostoru za vrijeme Osmanskog carstva, naročito tokom XIX vijeka, ali i s početka XX vijeka (up. E. Solak 2013, E. Solak 2014, A. Kalajdžija 2016, J. Hodžić 2022, , A. Lila 2022, J. Hodžić 2024, J. Hodžić i M. Kaćka 2024, A. Lila i A. Latić 2024, i slično), na osnovu čega se može zaključiti da je u vezi s bosanskim jezikom osmanska uprava kreirala povoljan administrativno-pravni i društveni okvir, kao preduvjet na osnovu kojeg se u širem društvenom smislu može pratiti pozitivan status i društveni položaj bosanskog jezika u bližoj dijahronijskoj perspektivi.

Po jednom od najnovijih uvida, kod Hodžić (2024) u studiji „Bosanski jezik i školstvo 1823–2023.“ između ostalog se tretira i službena upotreba bosanskog jezika u široj osmanskoj administraciji, na osnovu čega se vidi i sljedeće:

Državni istanbulski Osmanski arhiv čuva na desetine dokumenata koji govore o bosanskom jeziku u Bosni i izvan Bosne, uglavnom u XIX st. te s početka XX st. Osim dokumenata o jeziku i školstvu, obično su to odluke o prevođenju različitih zakonskih odredbi ili sultanskih fermama s osmanskog na bosanski jezik, ili dokumenti s podacima o postavljanju ili angažiranju različitih službenika vlasti zato što vladaju jezikom (prevodioci, pisari, savjetnici, vojne starješine, policijske starješine), zatim dokumenti o literaturi (naučnim knjigama, časopisima, autorskoj poeziji i prozi, narodnoj poeziji) na bosanskom jeziku, te o porezima, zakonima, i slično, ali s obavezanim prijevodom na bosanski jezik. Tu su i dokumenti o pojedincima koji znaju više jezika, među kojima je i bosanski, te dvojezični sudski pozivi (na osmanskome turskom i bosanskom), ali i dokumenti o imovini (Hodžić, 2024: 65).

Naš rad se bavi analizom zvaničnih godišnjih izvještaja vlade Kosovskog vilajeta kao upravnih dokumenata (salnamama Kosovskog vilajeta), na osnovu izvora iz Osmanskog arhiva u Istanbulu, a gdje se u pogledu društvenih odnosa između ostalog tretiraju i jezička prava, odnosno upotreba jezika na datom prostoru na koje se salname kao svojevrsni službeni listovi toga doba odnose. Konkretno, cilj je da se u sociolingvističkom smislu kroz rad predstavi upotreba termina – *bosanski jezik*, upotreba bosanskog jezika i sve što proizilazi iz konteksta upotrebe navedenog termina i spominjanja u Kosovskim salnamama. U konkretnom smislu, bit će analizirani dokumenti koji vežu zvanični bosanski jezik za prostor Novog Pazara. Glavni cilj je utvrditi društveni status bosanskog jezika, na osnovu Kosovskih salnama, za prostor Novog Pazara, kako bi se utvrdila dijahronijska slika statusnih pitanja bosanskog jezika. U radu su primijenjene sljedeće tehnike i naučne metode:

metoda pojmovne analize: analiza dijahrone terminologije – određivanje historijskih faza i pojmova; analitička, sintetička i komparativna metoda analize sadržaja; a koriste se deskriptivna i historijska metoda za opis nekih fenomena i perioda koje su značajni za korpusnu analizu.

O formiranju Sandžaka, pozivajući se na podatke Pelidije i dr., Hadžić (2013) navodi da se: Kao posebna administrativno-teritorijalna jedinica Sandžak prvi put spominje 1578. godine, kao jedna od sedam oblasti koje su ulazile u sastav Bosanskog Sandžaka. A, sve do Balkanskih ratova 1912. godine, činio je jedinstvenu administrativno-teritorijalnu cjelinu, sa upravnim i kulturnim središtem u Sjenici a zatim u Novom Pazaru. Naravno, Osmanlijsko carstvo kao aktivni društveno-administrativni veliki sistem se mijenjao i prilagođavao. O jednoj takvoj njegovoj zakonskoj prilagodbi kada Sandžak ulazi u Kosovski vilajet, Aličić (1963) navodi: Zakonom o vilajetima (İdare-i Vilayet Nizamnamesi) iz 1864. godine sužene su geografske granice ejaleta i uspostavljeni su vilajeti pod upravom valija.

Teritorija čitavog Carstva je podijeljena na vilajete, upravne jedinice, koje su se sastojale od sandžaka-liva, a u jednom od njih je bio centar vilajetske uprave. Tako, bazirajući se na podacima salnama iz 1875, 1877, 1879, 1888, 1896. i 1900., Gostović (2019, str. 24) o formiranju, prekrajanju ali i daljoj sudbini Kosovskog vilajeta, a tako i Sandžaka, daje sljedeću analizu njegovog formiranja i toka: Kosovski vilajet (Kosova Vilayeti) formiran je početkom 1877. godine, od sandžaka Prizren, Skoplje i Debar, koji su izuzeti od teritorije Bitoljskog vilajeta, sandžaka Niš, koji je izdvojen od Dunavskog vilajeta i Novopazarskog sandžaka, koji je do tada bio u sastavu vilajeta Bosna. Tokom svog postojanja, do 1912. godine, Kosovski vilajet je menjao svoje granice i unutrašnju strukturu.

Iako je Kosovski vilajet često mijenjao svoje granice od svog formiranja 1877.³ godine, pa sve do njegovog kraja postojanja 1912. godine, Novopazarski je Sandžak sa svojim nahijama (sa centrom u Novom Pazaru), sve vrijeme trajanja Kosovskog vilajeta, njegov sastavni teritorijalni i administrativni dio.

³ Godine 1864. bio je osnovan Kosovski vilajet, a 1867. Prizrenski vilajet s četiri sandžaka (Prizrenski, Skopski, Debarski i Niški), koji je 1877. bio ukinut i zamijenjen Kosovskim vilajetom sa sjedištem u Prištini, s istim sandžacima. Kosovski vilajet prestaje postojati 1912. godine. (Hodžić i Kačka, 2024: 40)

Slika 1*Područje Kosovskog vilajeta 1878. godine*

Izvor: https://sh.wikipedia.org/wiki/Kosovski_vilajet (Pristup: septembar 2024)

Osim toga, prostor Sandžaka, pa tako i njegova glavna administrativna jedinica – Novi Pazar, tokom cijelog osmanlijskog perioda promijenio je dva vilajeta. Od svog formiranja pa sve do 1878. god. bio je dio Bosanskog vilajeta, a koji se u jednom trenutku prostirao do Mitrovice. Inače, za vrijeme u kojem je Bosanski vilajet dijelom pokrivao i prostor Kosova, na osnovu izvještaja iz bosanskih salnama, Solak (2013, 2014) pokazuje da je 1867/1868. u Mitrovici 113 učenika slušalo nastavu na bosanskom jeziku. Također, Solak (2013) pokazuje da 726 učenika u Novom Pazaru sluša nastavu na bosanskom jeziku 1867/1868. godine, a „prema Bosanskim salnamama (Salname-i Vilayet-i Bosna, 1284. H. / 1867–1868. godina)” (Solak, 2013: 29, 30). U drugoj fazi svoga osmanlijskog administrativnog postojanja, Sandžak je bio dio Kosovskog vilajeta, što je i tema ovog rada – u dijelu vezanom za kosovske vilajetske salname koje donose podatke o jeziku za prostor Novog Pazara.

SALNAME KOSOVSKOG VILAJETA

Pitanje društvenog statusa bosanskog jezika prije austrougarske uprave Bosnom u nauci je i u prosvjetno-pedagoškoj praksi do sada uglavnom bilo zamagljeno ili nejasno, ili se o tome uopće i nije govorilo, nasuprot čega se forsira teza o

bosanskom jeziku kao neuspjelom projektu Benjamina Kallaya, za kojeg se i dalje nerijetko tvrdi da je on službeno uveo bosanski jezik u tadašnjem bosanskom društvu.

„Ono što je u dosadašnjoj nauci uglavnom prešućivano, što je bilo nepoznanica, ili zbog toga što nisu bili poznati vrlo važni prvorazredni osmanskoturski i osmanskobosanski spomenici, ili zbog toga što se preko tih izvora nekada i bez dovoljne naučne akribije prelazilo, ili zbog toga što nije poklanjana adekvatna naučna pažnja – bilo je pitanje početaka prihvatanja domaćeg jezika na administrativnom području Bosanskog vilajeta, u čijem su se sastavu nalazili današnja Bosna i Hercegovina, dijelovi današnje Crne Gore i Srbije – Sandžaka, a u okvirima Osmanske carevine sredinom 19. st.” (Kalajdžija, 2016, str. 42).

Naravno, jedan od takvih spomenika kojima se do sada nije pridavala tako velika pažnja s razlogom ili bez, su i vilajetske salname. Mada, u zadnje vrijeme, zahvaljujući mlađim istraživačima poput Lila A., Solak E., Gostović M., sve više se salname istražuju, pogotovo u prvom redu bosanske, mada se u posljednje vrijeme sve više istražuju i kosovske salname.

„Termin salname je persijskog porekla: *sal*-godina i *name*-knjiga, pismo, a u osmanski jezik je ušao u devetnaestom veku, parirajući arapskom izrazu takvim-kalendar. U savremenom srpskom jeziku koristimo termin godišnjak ili almanah. Godišnjaci su baza i pouzdan izvor informacija o širim aspektima populacije“ (Karpát, 1985, prema, Gostović, 2019). Publikovane su godišnje u periodu od 1847–1922. godine, osim u godinama Prvog svetskog rata (Gostović, 2019: 9). O salnamama Kosovskog vilajeta Gostović (2019: 11-12) navodi detaljan opis, svrhe, strukture ali i sadržaj istih:

Salname Kosovskog vilajeta (Kosova Vilayeti Salnamesi) pripremane su i objavljene u osam izdanja u periodu od 1879–1900. godine, čiji se obim i sadržaj uvećava sa svakim narednim izdanjem. Njihov sadržaj se okvirno može podeliti na tri dela. Prvi deo, nakon uvoda, koji nije svuda obavezan, sadrži nezaobilazan kalendarski deo, koji navodi religijske praznike po muslimanskom kalendaru i važne hrišćanske praznike. [...]. Drugi deo, koji je najobimniji, je šematizam administrativnoupravne strukture izložen za svaki sandžak i kazu pojedinačno. Posebno su navedene sve institucije, titule, hijerarhija i imena birokrata. [...] Naročito su zanimljivi podaci o demografskoj strukturi, kao i socijalni aspekt državne organizacije na vilajetskom nivou. Obavezni su podaci o obrazovnom sistemu: broj škola, imena i zvanja učitelja na nivou sandžaka. [...] Treći deo obrađuje istorijsko-geografske podatke, potom daje kompletnije podatke o broju stanovnika, kao i šira objašnjenja o funkcionisanju pojedinih komercijalnih organizacija i privrednih delatnosti, od javnog interesa za pojedine sandžake.

Vidimo da je sadržaj ovih salnama kako ga Gostović naziva – *drugi dio* sadržaja, najkorisniji za sociolingvistička i historijska istraživanja jezika, jer u njima se nalaze podaci o obrazovanju gdje jezik, razumije se, zauzima centralno mjesto. O nedostatku kosovskih salnama Gostović (2019, str. 12) navodi da: „Ipak, salname

imaju i nekoliko nedostataka, jer nemaju kontinuitet i kvalitet podataka varira, te je neophodno koristiti i druge izvore i širu literaturu, u cilju stvaranja što potpunije slike Kosovskog vilajeta u navedenom hronološkom periodu.“

Za potrebe istraživanja analizirane su sve Kosovske salname (Kosova Vilayeti Salnâmesi: Pirištine, Üsküb / Kosova; Pirištine Kosova Vilayeti Matbaası): Salnama 1300/1883; Salnama 1304/1887; Salnama 1311/1893; Salnama 1314/1896; Salnama 1296/1879; Salnama 1302/1885; Salnama 1305/1888 ; Salnama 1318/1900 (liste: isamveri.org / Osmanski arhiv u Istanbulu). Navedene salname su ujedno i korpus ovog istraživanja.⁴

Bosanski jezik u Novom Pazaru u kosovskim salnamama

U literaturi na osmanskome turskom ima različitih nominacija, ali za naziv jezika u Bosni [tako i u Sandžaku kao dijelu Bosne u jednom vremenskom periodu] preteže nominacija *bosanski* (Bosna dili / Bosnaca) ili rjeđe *bošnjački* ali u značenju *bosanski*, odnosno jezik Bošnjaka (Bošnjakça / Bošnjak dili) (Solak, 2014, str. 23). Muratović (2020) dodatno pojašnjava da „Nominacija Bošnjakça, često korištena za čitavoga osmanskog perioda, kada se doslovno prevede, značila bi jezik Bošnjaka / bošnjački jezik.“ Ali, trebalo bi imati u vidu da su Osmanlije ovu nominaciju korsitile za jezik cjelokupnog bosanskog stanovništva, te da su Bošnjaci u osmansko doba sami ovu etiketu prevodili kao *bosanski*, a ne kao *bošnjački*. Tako se npr. u dvojezičnoj bosansko-turskoj gramatici Ibrahima Berbića naslovljenoj kao *Bošnjakça-Türkçe Mallimi* iz 1893. sam Berbić kao autor već na naslovnoj stranici piše „Bosanski turski učitelj“. Također, rječnik Ahmeda Kulendera iz 1912. ima u naslovu *Türkçe i Bošnjakça*, koje sam Kulender prevodi kao turski i bosanski, naslovom: *Mali tursko-bosanski rječnik*, štampan u Bitolju 1912 (v. Hodžić, 2024 i Solak, 2014).

Pitanje bosanskog jezika u doba osmanske uprave Bosnom relativno je dobro istraženo u novije vrijeme. Posljednja istraživanja ove tematike nude obilje podataka o službenom bosanskom jeziku u Bosni za vrijeme osmanskog doba, naročito zadnjih pola stoljeća osmanske vladavine (Lila, 2022, Hodžić, 2022, Hodžić 2024). Međutim, postoji dobar prostor da se bosanski jezik istraži i na prostorima drugih vilajeta tokom Osmanlijske uprave. Kako bismo utvrdili kakva je bila službena upotreba bosanskog jezika u službenim dokumentima (salnamama) toga doba, za Novi Pazar tokom Kosovskog vilajeta, analizirane su njegove salname. Na osnovu analize svih osam Kosovskih salnama utvrđeno je da se u njih pet raspravlja, spominje i polemše o jeziku. To su sljedeće salname: Salnama 1300/1883; Salnama 1311/1893; Salnama 1314/1896; Salnama 1305/1888; Salnama 1318/1900. Od navedenih pet salnama u kojima je predmet i jezik na cjelokupnom prostoru Kosovskog vilajeta, bosanski jezik ili muslimani područja Novog Pazara se spominju u: Kosovskoj salnami iz 1305/1888; Kosovskoj salnami iz 1311/1893; Kosovskoj salnami iz 1314/1896. Osim toga, analizirane su i salname iz 1296/1879 i 1302/1885 i u njima nije nista pronađeno vezano za jezik i jezičku politiku uopće za

⁴ Zahvaljujemo se na stručnoj podršci oko prijevoda i transliteracije tekstova navedenih dokumenata, na kojima je radila profesorica Amina Lila (2022).

prostor Vilajeta. U salnami iz 1302/1885 dat je jako dug osvrt na kosovsku bitku i historijat. Osim toga, pregledane su i dvije prizrenske salname, u njima nema apsolutno ništa o jeziku, jedina priznata podjela u ovim salnamama je na „musliman“ i „nemusliman“.

Kosovska salnama iz 1305/1888. godine

Ova salnama obiluje jezičkim polemikama, odnosno pitanjima statusa jezika u društvenom i administrativnom smislu – pa imamo preko deset slučajeva gdje se takve teme problematiziraju. Kada se radi o prostoru Novog Pazara, bilježimo samo jedan izvor u kojem se ovaj prostor aktuelizira odnosno, dovodi u neki jezički, teritorijalni ili nacionalni kontekst. U konkretnom slučaju, radi se o izvoru vezanom upravo za jezik. U nastavku donosimo dokument, ispis iz Salname iz 1305/1888., str. 144.

Slika 2

Salnama iz 1305/1888., str. 144. (v. SKV, 2024)

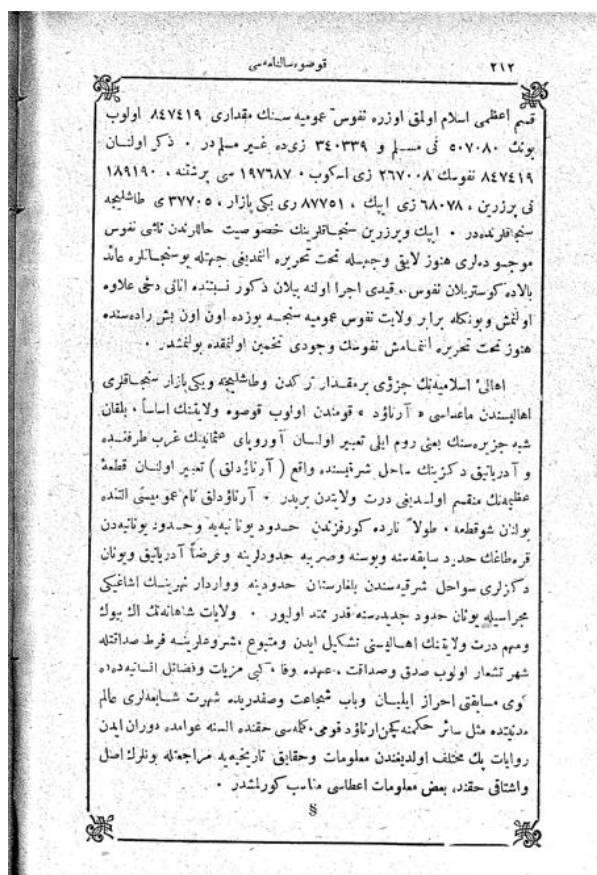
U ovoj salnami na str. 144 (pogledati sliku gore) – u predzadnjem redu stoji da je jezik većine stanovnika u Novopazarskom sandžaku *bosanski*. Ovo potvrđuje kako administrativnu, tako i praktičnu upotrebu i primjenu bosanskog jezika za prostor Novog Pazara, za 1888. godinu.

Kosovska salnama 1311/1893. godine

U ovoj salnami bilježimo samo jedan izvor u kojem se Novi Pazar aktuelizira odnosno, dovodi u neki jezički, teritorijalni ili nacionalni kontekst. U konkretnom slučaju radi se o izvoru vezanom za – nacionalno. U nastavku donosimo dokument iz Salname iz 1311., str. 212.

Slika 3

Salnama iz 1311/1894. godine, str. 212. (v. SKV, 2024)

U ovoj salnami iz 1894. godine, na str. 212 (pogledati sliku gore) – u prvom i drugom redu drugog paragrafa stoji da, što se tiče muslimanskog stanovništva na cijelom Kosovskom vilajetu, osim jednog dijela Turaka i osim naroda u sandžacima Tašlidža i Novi Pazar, ostali su Albanci.

Kosovska salnama iz 1314/1896. godine

Ova salnama je napisana na osnovu želje sultana Abdulhaimda II, i ne može se porediti sa bosanskom salnamom koja je puno obimnija. Jezik se uglavnom spominje u kontekstu službenika telegrafske linije da je bio jedan koji je znao „strani jezik“, a što se tiče škola, spominje se francuski, arapski, turski i perzijski (komentar prevodioca i transliteratora teksta, kolegica Lila). I u ovoj salnami bilježimo samo jedan izvor u kojem se Novi Pazar aktuelizira odnosno, dovodi u neki jezički, teritorijalni ili nacionalni kontekst. U konkretnom slučaju radi se o izvoru vezanom za – jezik. U nastavku donosimo dokument iz Salname iz 1314/1896., str. 591.

Slika 4

Salnama iz 1314/1896., str. 591. (v. SKV, 2024)

U ovoj salnami na str. 591 (pogledati sliku gore) – u prvom redu drugog paragrafa stoji da *je jezik većine stanovništva Novopazarskog sandžaka bosanski*. Kao i u salnami iz 1305/1888. i ovdje, i u ovoj salnami nakon devet godina kasnije, imamo još jednu potvrdu da se za vrijeme Kosovskog vilajeta u njegovim salnamama u Novom Pazaru spominje da se kao većinski jezik na tom prostoru koristio – *bosanski jezik*.

Definiranje koncepta u izučavanju i podučavanju maternjeg jezika i književnosti jednog naroda stvar je historije, kulture i tradicije datog naroda, kao i savremenog trenutka i koncepta življenja (Hodžić, 2020: 140). Na osnovu analize svih osam Kosovskih salnami pisanim tokom trajanja Kosovskog vilajeta od 1877. do 1912. godine, bilježimo ukupno tri izvora u kojima se prostor Novog Pazara aktuelizira odnosno, dovodi u neki jezički, teritorijalni ili nacionalni kontekst. U konkretnim slučajevima, radi se o izvorima vezanih za jezik (u dva primjera) i izvor vezan za nacionalnost (u jednom primjeru). Iz dokumenata je vidljivo da bosanski jezik nastavlja svoj kontinuitet upotrebe na prostoru Novog Pazara i u dokumentima kosovskih salnami. Osim toga, dokumenti salnami u dva navrata pokazuju da je većinsko stanovništvo na navedenom prostoru govorilo bosanski.

ZAKLJUČAK

Tokom svog postojanja od 35 godina (1877–1912) u vlastitoj upravnoj organizaciji, Kosovski vilajet je kroz svoju administraciju izdao osam salnami. Od ukupnog broja salnami, u njih pet se diskutira o jeziku i jezičkim pravima. Spominju se razni jezici, od turskog, arapskog, bugarskog, albanskog, pa sve do bosanskog. Unutar ovih pet salnami koje tematiziraju jezik, u tri slučaja se jezik i nacionalni identitet tematiziraju za grad Novi Pazar. Upravo, svrha ovog rada je bila prikazati statusna pitanja bosanskog jezika, na osnovu Kosovskih salnami za grad Novi Pazar. Kako izvori pokazuju, za 1888. i 1896. godinu imamo podatke da se na području Novog Pazara koristio bosanski jezik. To je u potpunom skladu s drugim ranijim izvorima o bosanskom jeziku na području Novog Pazara, naročito s izvorom iz Bosanskih salnami iz 1866. i 1867. godine, na osnovu kojeg se također vidi službena upotreba bosanskog jezika u Novom Pazaru. Podaci iz Kosovskih salnami koji pozitivno govore o statusnim pitanjima bosanskog jezika u Novom Pazaru, ujedno su, koliko za Novi Pazar i pitanje kontinuiteta službene upotrebe bosanskog jezika, također važni i za kontinuitet upotrebe bosanskog jezika u administrativno-upravnom kontekstu samog prostora Kosova. I danas je bosanski jezik prisutan u školama u Novom Pazaru i na Kosovu.

LITERATURA

1. Aličić, A., (1963) Uredba o organizaciji vilajeta 1867. godine, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 12-13, Sarajevo 1962-1963, 219-235.
2. Gostović, M., (2019) *Salname Kosovskog vilajeta 1879-1900* (završni master rad), Univerzitet u Novom Sadu.
3. Hadžić, F., (2013) *Elementi materijalne i duhovne kulture Bošnjaka u Sandžaku*. Rožaje: Avlija.

4. Hodžić, J., (2018) *Bosanski jezik: Statusna pitanja bosanskog jezika kroz historiju i historija nauke o bosanskom jeziku*, Sarajevo: Simurg media i Internacionalni univerzitet u Sarajevu
5. Hodžić, J., (2022) The Official Bosnian Language at the Beginning of Public Schooling in B&H: Bosniakdom and the Bosnian Language in the Textbooks of Bosnian Franciscans Ambroža Matić and Augustin Miletić. *Bosniaca*, vol. 27, br. 27, 2022, str. 114-129. <https://doi.org/10.37083/bosn.2022.27.114>.
6. Hodžić, J., (2023) Bosnian Language and Education in the Bosnian Vilayet – a Sociolinguistic Approach, *Bosnian Studies*, 7/2. BZK „Preporod“ Sarajevo. Str. 38–60.
7. Hodžić, J., (2024): *Bosanski jezik i školstvo 1823–2023*. Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik, Sarajevo
8. Hodžić, J. i Kačka, M., (2024) Pokazatelji statusa bosanskog jezika na Kosovu na osnovu dokumenata iz Osmanskog arhiva u Istanbulu, *Lingua Montenegrina*, 33. Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, str. 37–47.
9. Kalajdžija, A., (2016) Počeci službene upotrebe bosanskog jezika, *Književni jezik* 2016 27/1-2, 33-55.
10. Lila, A., (2022) Pet dokumenata iz osmanskog arhiva u Istanbulu o bosanskom jeziku izvan Bosne u XIX stoljeću, *Književni jezik* 33, 37–53. Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik, Sarajevo
11. Lila, A i Latić, A., (2024) *Školstvo u Crnoj Gori za vrijeme osmanske uprave kao osnova za stvaranje kulturne baštine Bošnjaka (1878–1913)*, Medresa "Mehmed Fatih", Podgorica
12. Muratović, A., (2020) Jezička politika u Bosni i Hercegovini u 19. stoljeću, *Logos*, vol. 8, br. 2. 155-181.
13. Solak, E., (2013) Naziv jezika u salnamama: Sistemska reforma obrazovnog sistema i službena nominacija jezika u Bosni, *Književni jezik*, 25-39. Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik, Sarajevo
14. Solak, E., (2014) *Rasprave o jeziku u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1914. godine*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik, Sarajevo
15. Muratović, A., (2020) Jezička politika u Bosni i Hercegovini u 19. stoljeću, *Logos*, vol. 8, br. 2. 155-181.

IZVOR

SKV – Salname Kosovskog vilajeta 1883–1900 (2024):
<https://isamveri.org/salname/sayilar.php?sidno=D02460> (Pristup: septembar 2024)

SUMMARY

The Kosovo Vilayet (Kosova Vilayeti) was formed in early 1877, from the sanjaks of Prizren, Skopje and Debar, which were excluded from the territory of the Bitola Vilayet, the sanjak of Niš, which was separated from the Danube Vilayet, and the sanjak of Novi Pazar, which had until then been part of the Bosnia Vilayet. During its 35 years of existence in this form, the Kosovo Vilayet issued salnames through its administration. The Salnames of the Kosovo Vilayet (Kosova Vilayeti Salnamesi) were prepared and published in eight editions in the period 1879–1900, the scope and content of which increased with each subsequent edition. Language and language rights are discussed in five of these editions. Various languages are mentioned, including Turkish, Arabic, Bulgarian, Albanian and Bosnian. Among these five editions dealing with language, three specifically deal with the relationship between language and national identity in the city of Novi Pazar. The aim of this paper is to present the Bosnian language as it is represented in the Kosovo chronicles relating to the city of Novi Pazar. In addition, the aim is to point out the use of the term Bosnian language in the Novi Pazar area.